

A MOZAIKCSALÁDOKBAN ÉLŐ GYERMEKEK ÉS SZÜLEIK
Attitűdök vizsgálata az újrászerveződött családok struktúrájában

DOI 10.35402/kek.2022.1.9

Absztrakt

E tanulmány a mozaikcsaládban élő gyermekek családban elfoglalt helyzetével, valamint a nem vér szerinti szülők gyermeknevelési attitűdjeinek vizsgálatával foglalkozik. A tanulmány alapját egy 2020-ben elvégzett interjú kutatás adja, amelynek keretében 40 mélyinterjút készítettünk el olyan férfiakkal és nőkkel, akik újjászerveződött családstruktúrában élnek. Négy interjú olyan felnőttekkel készült, akik gyermekként mozaikcsaládban nőttek fel. A kutatás főként a mozaikcsalád-szerkezetre, a családi kapcsolatok rendszerére, a gyermekek családban való helyzetére fókuszált. Az eredményeink azt támasztották alá, hogy a mozaikcsaládokban élő gyermekek helyzetét meghatározzák azok a folyamatok, amelyek az eredeti család felbomlásával, és az újrászerveződött család létrejöttével kapcsolatosak. Az újrászerveződött családi struktúrában a nem vér szerinti szülő (nevelőszülő) gyermekneveléssel kapcsolatos attitűdjei meghatározónak bizonyultak abban a kérdésben, hogyan tudtak a gyermekek beilleszkedni az új családszerkezetbe.

Kulcsszavak: mozaikcsaládok, gyermekek helyzete a családban, szülői attitűd.

Abstract

Living in patchwork families. Examining the attitudes of children and their stepparents

This paper presents the positions of children and their stepparents in the patchwork families. It is based on a survey conducted in 2020 in which 40 men and women took part who lived in patchwork families. 4 interviews were conducted with adults who lived in a patchwork family as children. We examined the structure of the family, relationships, and the children's position in the family. Our results prove that the positions of the children in patchwork families are determined by the processes associated with the dissolution of the original family and the creation of a reorganized family. In the

reorganized family structure the attitudes of the stepparents proved decisive.

Keywords: patchwork families, positions of the children, stepparent's attitude.

„Hát igazából édesanyám soha nem tudta ösz-zetartani ezt a családot. A nevelőapámmal sem volt olyan szoros a kapcsolat, bár igazából vitt magával dolgozni..., de mégiscsak egy idegen gyerek voltam a számára.”

Bevezetés

A családformák sokfélesége mára már teljesen elfogadottá vált, hiszen a házasságkötések számának csökkenése, az élettársi kapcsolatok preferenciája, a válások számának egyre emelkedő tendenciája át-alakítja és újrakezeli az eddig megszokott tradicionális formákat. Ha egy család felbomlik, és a szülők elválnak; a korábbtól eltérő együttélési formák jelenhetnek meg. A család újrászerveződése mögött meghúzódó jelenségek kutatása, feltárása, főként a családszociológia és a pszichológia területein megjelenő kutatási terület.

A mozaikcsaládok szerkezetének és újrászerveződésének vizsgálata több szempont alapján is lehetséges, a családban élő gyermekek helyzetének feltárása megfelelő képet adhat azoknak a szakembereknek is, akik a praxisuk során gyermekekkel foglalkoznak. Az iskolai környezetben, de már korábban is, az óvodás korban jelentkezhetnek olyan tünetek, amelyek a vér szerinti család felbomlásából, és egy új család szerveződéséből fakadnak (magatartási problémák, beilleszkedési nehézségek, konfliktusos kortárskapcsolatok).

Gyermekvédelmi szakemberként számos olyan családdal álltam már kapcsolatban, ahol a család életszerveződése a mozaikcsaládok struktúrájában épült fel. A családszerkezeti tipológiák között egyáltalán nem számított ritkának a multinukleáris családforma, ahol – hasonlóan a nukleáris családformához – a családot két felnőtt élettársi vagy házastársi kapcsolata, illetve a gyermekek jelenti,

valamint jellemző, hogy az új párkapcsolatba vagy házasságba valamelyik fél már az előző kapcsolatából született gyermeket/gyermekét viszi. Többféle tipológia létezik a multinukleáris családok szerveződéseinek leírásához, mint a pótanyás, pótapás, összetett mozaikcsaládi struktúrák (Satir 1999; Vörös–Kovács 2013). Például pótanyás az a szerveződés, ahol az apa vér szerinti gyermekeit nevelik közösen. A mozaikcsaládról szóló nemzetközi és hazai szakirodalmak számos tipológia mentén közelítenek a családstruktúra sajátosságainak leírásához.

Mint család- és gyermekjóléti központban dolgozó szakember, a mozaikcsaládok életszerveződésének sajátosságaival kapcsolatban fontosnak tartom, hogy egy gondolat erejéig kitérőt tegyek a gyermekeknek azzal a vér szerinti szülővel való kapcsolattartására is, aki nem lakik már a családdal.

A család- és gyermekjóléti központok speciális szolgáltatásai között találjuk a kapcsolattartási ügyeletet, ahol a szülői felügyeletet gyakorló szülőnek és a gyermektől külön élő szülőnek szakemberek segítenek (mediátor, pszichológus, családsegítő) abban, hogy a gyermek és a kapcsolattartásra jogosult fél találkozása és kapcsolattartása zökkenőmentes lehessen. Főként akkor van erre szükség a biztonságot jelentő környezet fenntartásához, ha a szülők között konfliktus húzódik meg. Gyakran olyan esetekkel is találkozunk a praxis során, ahol a szülők már újraszerveződött családban élnek (mozaikcsaládban), de az előző házasságot/kapcsolatot konfliktusok övezik; főként a közös gyermekkel kapcsolatos konszenzusok hiánya miatt, és a gyermek védelme érdekében szakemberek segítségére van szükség a vér szerinti szülővel való kapcsolattartás lebonyolításához. Az előző életszerveződésben meghúzódó konfliktusok hatással vannak az újjászerveződött mozaikcsalád életére is, gyakran zavart okozva annak dinamikájában, működésében.

Előfordul, hogy a válás, vagyonmegosztás és a gyermekelhelyezés konfliktusai olyan mértékben mérgezik meg a szülők kapcsolatát, hogy a konfliktusuk között álló gyermek érdeke és jogai sérülnek, adott esetekben pedig az elhúzódó pereskedés, a gyermek lojalitás-konfliktusa miatt gyakran pszichés problémái keletkeznek, mely problémák az újonnan szerveződött mozaikcsaládban is működési zavarokat okozhatnak.

Szakemberként sem könnyű a konfliktusokkal terhelt családokban segítő munkát végezni. Gyakran a gyermekeket két irányból is érik traumák;

egyfelől a család felbomlása miatt traumatizáltak, másrésztől egy új család struktúrájában kell megtalálniuk helyüket és szerepüket, ami szintén nehézséget okoz számukra. A gyermekvédelmi szakemberek számára is megterhelőek azok a helyzetek, ahol a gyermek a szülők játszmáinak eszközévé válik, és a szülők elhúzódó konfliktusának keresztüztüében jogai és érdekei sérülnek, a természetes támogató közeg hiányzik, az addig biztonságot jelentő háttér eloszlik.

A mozaikcsaládok helyzete egyáltalán nem könnyű, számos konfliktus, konfrontáció tarkítja életüket, melyek kihatnak az újjászerveződött család minden tagjára, így a gyermekekre is. Tanulmányomban a mozaikcsaládokat olyan aspektusból közelítem meg, hogy milyen a gyermekek helyzete az újjászerveződött családban, hogyan fogadták el az újjászerveződött családstruktúrát, miként alakulnak, változnak a gyermekekre irányuló szülői szerepek.

Szakirodalmi kitekintés

A család fogalmának számtalan definícióját említi mind a szociológia, mind a pszichológia, de a jog területe is sajátosan fogalmaz. A családi életciklusoknak és családi funkcióknak, valamint a szülők és gyermekek családban betöltött szerepének is sokféle megközelítései és magyarázatai ismertek. A családdal kapcsolatos szociológiai megközelítések nem képezik a tanulmány részét, jelen esetben a családok szerkezetét csak a mozaikcsaládok felől közelítem meg, és a témával kapcsolatos nemzetközi és hazai kutatásokra és definíciókra szorítkoztam.

A nemzetközi szakirodalom patchwork családnak nevezi azt a családformát, amelyben nem klasszikusan egy szülőpár és gyermekei találhatóak, hanem különféle családrészek „összeolvadásából” formálódik egy új család (Fischer 2005). Sager (1983) azt a megközelítést használja, miszerint a mozaikcsalád két partner házassága vagy együttélése révén jön létre és legalább egyikőjük volt már házas. A hagyományos családképek ideájától meglehetősen eltérő családszerveződés számtalan kérdést vet fel a témával foglalkozók számára. Miként és milyen dimenziók mentén szerveződnek újjá a családok? Milyen működési sajátosságok jellemzik őket? Milyen az újjászerveződés és a működés dinamikája? Milyen különbségek, eltérések figyelhetők meg a gyermekek kapcsán a vér szerinti családhoz viszonyítva?

Az angol nyelvű szakirodalmakban olvashatunk a „tradicionális nukleáris családokról”, amely két vagy három gyermekből, vér szerinti házasszülőikből áll, és ehhez a fogalomhoz mérten devianciaként jelennek meg az eltérő szerkezetben működő családok, így a mozaikcsaládok is (Tóth 2017). A nemzetközi szakirodalom számos aspektusból vizsgálta a mozaikcsaládokat, melyeket Harcsa István és Monostori Judit a mozaikcsaládokról szóló 2020-as tanulmányukban a következőképpen kategorizáltak:

- amerikai szociológusok, pszichológusok, szociális munkások felvetései és észrevételezései alapján kezdték vizsgálni a mozaikcsaládok (stepfamilies) speciális helyzetét.
- Az 1970-es években kutatások indulnak a válások számának emelkedő tendenciáit feltáróan.
- az újrarázasodás és a mozaikszülőség (stepparenting) témájával kapcsolatosan tanulmányok jelennek meg az 1980-es években.
- Ihinger–Tallman 1988-ban megjelent tanulmánya figyelemfelhívó jelleggel is bír amellet, hogy a mozaikcsaládok sajátos működési módjára, a szülő-gyermekek kapcsolatára és alakulására helyezi a hangsúlyt. Ugyanakkor felhívja a jövőbeni kutatók figyelmét arra is, hogy a mozaikcsaládok kutatása szigorúbb módszertani eszközöket, nagyobb számú mintavételt kíván. A mintavétel kiterjesztése azt is eredményezi, hogy a mozaikcsaládokon belül további tipológiák alkotására is sor kerülhet, hiszen ezek a családok nem képzelhetők el csak és kizárólag egyféle séma szerint szerveződve.
- Coleman és szerzőtársai (2000) további szempontokat ajánlanak a mozaikcsaládokkal kapcsolatos további kutatásokhoz (pl. kapcsolatrendszerek vizsgálata, a gyermekek szempontjából is).
- európai kutatások a 2000-es években kezdtek el a téma köré szerveződni...
- Steinbach–Kuhnt (2016) kutatása már pontosabb képet adott az európai mozaikcsaládok arányáról.

A téma hazai szakirodalmi háttere nem mondható gazdagnak. Főként a családszociológiai kutatások foglalkoztak azzal, mi jellemzi a családokat, hogyan alakulnak a családi élet jellemzői, milyen fontos a szocializáció szerepe. Főként az 1960-as

és '70-es években születtek tanulmányok a családok szerkezetének vizsgálata témakörében. Somlai Péter (2002) családszociológiai munkái jelentősek a családszerkezet, családi kapcsolatok vizsgálatát tekintve.

Spéder Zsolt 2005-ös kutatásában felhasználta a 2000-es népszámlálási adatokat, és azt vizsgálta, hogy a különböző korú gyermekek mekkora aránya él együtt mindkét vér szerinti szülőjével, csak az egyik szülőjével és mennyien vannak azok, akiket egyik vér szerinti szülője sem nevel (Spéder 2005, idézi: Harcsa–Monostori 2020). A 2011-es népszámlálás adatait felhasználva a mozaikcsaládok arányát vizsgálták a kutatók (Vörös–Kovács 2013).

„A legfrissebb magyarországi adatok a 2016-os Mikrocenzusból állnak rendelkezésre. Ezek szerint 2016-ban a 24 éves vagy annál fiatalabb gyermeket nevelő háztartások 23%-a volt mozaikcsalád. Az ilyenkorú gyermekkel egy háztartásban élő szülők 13%-a élt ilyen családban. Ezek az arányok a 2000-es évek eleje óta nem mutatnak növekedést” (Monostori–Murinkó 2018, idézi Harcsa–Monostori 2020).

A kutatás módszerei, adatfelvétel

A kutatás célja a mozaikcsaládok életszerveződésének és az újjáalakult család szerkezetének vizsgálata volt.¹ A szakirodalmakról szóló részben már utaltam arra, hogy nem készültek a mozaikcsaládok életszerveződését vizsgáló átfogó kutatások, összehasonlító tanulmányok, a téma főként nemzetközi megközelítése és vizsgálata ismert.

2020 augusztusában 40 mélyinterjú készítettünk olyan férfiakkal és nőkkel, akik mozaikcsaládban élnek. A 40 interjúból négy olyan interjúalanyokkal került rögzítésre, akik gyermekként éltek mozaikcsaládokban, hét pedig olyan személyekkel, akik egyben nevelőszülők is,² vagyis családjaikban gondozásban lévő gyermekek is élnek. Az interjúalanyok átlagéletkora 43 év. Iskolai végzettségük tekintetében 16 fő egyetemet végzett, 7 főiskolát, 16 középfokú végzettséggel rendelkezik, egy fő legmagasabb iskolai végzettsége általános iskola.

1 A kutatás az MTA Mobilitási Kutatási Centrum Kiválósági Együtműködési Program keretében zajló „Mobilitás és immobilitás a vidéki terekben” című kutatási program keretén belül valósult meg.

2 A tanulmányban használt nevelőszülő kifejezés alatt azt a nem vér szerinti szülőt értem, akivel a gyermek a család újrászerveződése során közös háztartásban él, és a vér szerinti szülőnek élettársa vagy házastársa.

Az interjúalanyokat hólabda-mintavétel módszerével kerestük meg, de nehezítette a felkutatásukat az a tény, hogy az érintett családok nem szívesen engednek betekintést az életükbe, többen elzárkóztak az interjú elől. Szerettünk volna más-más társadalmi rétegből megszólaltatni szülőket, de kevés sikerrel jártunk a széles spektrumot illetően, így a mintát főként a középosztálybeli, felsőfokú végzettséggel rendelkező nők adják. A 40 interjúból mindössze két férfival sikerült interjúzni, általánoságban elmondható, hogy a férfiak igen nehéz volt megszólítani a kutatás-tervezés szakaszában is, így számuk alulreprezentált a mintában.

Az általam vizsgált mozaikcsaládok (akikből leválasztottam a 7 nevelőszülős családot) családszerkezetüket tekintve a következőképpen alakult:

A 33 mozaikcsaládból a válást, élettársi közösség megszüntetését követően 21-en élnek jelenleg élettársi kapcsolatban, 11-en újránházasodtak. Egy fő a szüleiével él, nincs élettársi kapcsolata és házasságban sem él, gyermekként élt mozaikcsaládban. Az adatokból látható, hogy főként az élettársi kapcsolatok keretén belüli családszerveződést preferálták a legtöbben.

Az alábbi táblázatban (1. tábla) az élettársi kapcsolatban élő mozaikcsaládok szerkezetét összegzem aszerint, hogy hány vér szerinti gyermek él a családban, és az újrászerveződött családba hány gyermeket hozott a megkérdezett élettársa, valamint a közös gyermekek számát is megjelenítem. A táblázat szerkesztésekor az alábbi fogalmi kategóriákat használtam.

A megkérdezett vér szerinti gyermeke (itt arra vonatkoztatom a kategóriát, hogy az új családdá alakulás előtt volt-e gyermeke a megkérdezettnek). Továbbá az élettársa vér szerinti gyermeke, akiket az új kapcsolatába vitt, illetve közös gyermekek száma.

A megfogalmazásból is látszik, hogy nincsenek igazán megfelelő fogalmi kategóriák és pontos definíciók a mozaikcsaládok szerkezetének leírására, ezért a fogalmak körülírására törekedtem.

A következő táblázatot (2. tábla) hasonló logika szerint készítettem, jelen esetben azokat a mozaikcsaládokat vizsgáltam, ahol az előző család felbomlását követően a megkérdezett interjúalanyok újból házasságot kötöttek.

A táblázatokból látszik, hogy a mozaikcsaládok szerkezete igen egyedi mintákon alapul. További alkategóriákat is létre lehet hozni azáltal, ha a táblázatok első oszlopának adatait is megbontjuk aszerint, hogy az újrászerveződött család előtti időből született gyermekek egy, vagy több apától születtek-e.

Az egyik interjúalanyom esetében fennállt ez a helyzet, miszerint a felesége három gyermeket hozott a házasságukba, és a 3 gyermek 3 apától született. Az interjú alatt a férj számára kellemetlen volt beszélni erről, és mint kiderült az interjú során, konfliktusok forrása is a gyermek vér szerinti apjukkal történő kapcsolattartások alkalmai, mely konfliktusok a feleség és férj között, valamint a férj és a nem vér szerinti gyermekek között húzódnak meg.

Az adatokból nem lehet egyenesen következtetni arra, hogy az újjászerveződött családban a közös gyermekek vállalása a házasság keretein belül jobban érvényesülne, mint az élettársi közösséget alkotó mozaikcsaládokban. A megkérdezett interjúalanyok házastársai és élettársai igen egyedi minta szerint hoznak gyermekeket az újjászerveződött családba.

A mozaikcsaládok szerkezetéről és az újjászerveződés alakulásáról a kutatás során az alábbi dimenziók köré csoportosítottuk a kérdéseinket:

1. családszerkezet
2. pénzgazdálkodás
3. kapcsolatok
4. a gyermekek helye a családban
5. konfliktusok
6. szabadidő eltöltése.

A mélyinterjúk előtt szakértői interjúkat készítettünk olyan szakemberekkel (pszichológus, szociális munkás), akik a praxisuk során találkozhatnak olyan gyermekekkel, szülőkkel, akik mozaikcsaládokban élnek. Az általuk felvezetett jelenségek és problémák további támpontokat adtak a gyermekek helyzetének vizsgálatához. A mélyinterjúk vezérfonalát a fent említett dimenziók, és az azok köré épített interjúkérdések adták. Az interjúk 1-1,5 órát vettek igénybe. Az interjúalanyokat elsőként arra kértük, hogy mutatkozzanak be, és beszéljenek arról a családról, amelyben jelenleg élnek. Ezt követően a családon belüli szerepekről, a családon belüli munkamegosztásról tettünk fel kérdéseket. A következő témakör a pénzgazdálkodás, fogyasztás köré szerveződött, feltárva azokat az életkörülményeket is, amelyek a családra jellemzők. A családi kapcsolatok rendszerének feltárása az interjúk elemzésének központi témáját is adhatja, hiszen érdekes kapcsolati hálók rajzolhatók meg az interjúalanyok elmondásai alapján. A vér szerinti szülővel való kapcsolattartás gyakorta nem konfliktusoktól mentes, ez a tény igen meghatározó az újrászerveződött családok életében. A gyermekek helye, szerepe

1. tábla. A mozaikcsaládokban élő gyermekek

A megkérdezett vér szerinti gyermeke (akik már megszülettek a család újrászerveződése előtt)	Az élettársa gyermeke, akit/aki- ket a kapcsolatba hozott	Közös gyermekek
3 gyermek	2 gyermek	-
1 gyermek	3 gyermek	-
-	2 gyermek	1 gyermek
-	2 gyermek	-
-	1 gyermek	-
1 gyermek	1 gyermek	1 gyermek
1 gyermek	-	1 gyermek
-	2 gyermek	3 gyermek
3 gyermek	2 gyermek	-
1 gyermek	1 gyermek	-
1 gyermek	1 gyermek	-
1 gyermek	2 gyermek	-
3 gyermek	2 gyermek	-
3 gyermek	2 gyermek	-
2 gyermek	-	-
1 gyermek	-	1 gyermek
2 gyermek	4 gyermek	-

Forrás: saját szerkesztés

2. tábla. A mozaikcsalád keletkezése előtt született gyermekek száma

A megkérdezett előző családjában megszületett gyermekek száma	A férj/feleség gyermekeinek száma az újrarázasodást megelőzően	Közös gyermekek száma
1 gyermek	-	2 gyermek
2 gyermek	1 gyermek	-
1 gyermek	-	2 gyermek
1 gyermek	-	2 gyermek
3 gyermek	2 gyermek	-
-	2 gyermek	-
-	2 gyermek	-
-	1 gyermek	-
3 gyermek	-	-
1 gyermek	-	1 gyermek

Forrás: saját szerkesztés

a családban, valamint a neveléssel kapcsolatos szülői attitűdök szintén hangsúlyos részét képezik a rögzített interjúknak.

Azt tapasztaltuk, hogy az interjúalanyok nehezen ugyan, de mégis megnyíltak akkor, amikor a mozaikcsaládok nehézségeiről, a családban tapasztalható konfliktusokról, azok természetéről kérdeztük őket. A konfliktusokkal kapcsolatos kérdéseknél szeretttük volna tudni azt is, hogy azok állandóan visszatérő és ugyanazon téma/probléma mentén alakulnak-e ki, vagy sem. Az interjú zárása a szabadidő, időmenedzsment kérdéseivel foglalkozott.

A továbbiakban a 40 interjúból azokat elemzem, amelyek nem a nevelőszülős családokkal készültek. Így a 33 interjút tovább vizsgáltam aszerint, hogy gyermekként mozaikcsaládban felnőtt személyekkel készült (4 interjú), illetve olyan szülőkkel készült, akik elváltak, vagy életközösségük megszakadt, közös gyermekük született, majd egy új kapcsolatot/házassági kapcsolatot kialakítva mozaikcsaláddá szerveződtek újjá (29 interjú, ebből 21 élettársi kapcsolatban él, 11 pedig házasságban).

A mozaikcsaládok életszerveződéseinek vizsgálata, és az ilyen családformák belső világának feltárása gyakran nem nélkülözte az érzelmi megnyilvánulásokat az interjú alanyok részéről. Egy esetben az interjú felfüggesztésére került sor, mert az interjúalanyt mélyen megérintette a gyermekkoráról való beszélgetés, hiszen gyermekként élt mozaikcsaládban, és egy súlyosan elhanyagoló és bántalmazó közegben nőtt fel. Elmondta: az édesanyjának számtalan kapcsolata volt a vér szerinti apával való válást követően, mely kapcsolatokat a fizikai bántalmazás jellemezte, gyakran a rendőrségnek kellett intézkedni a problémák miatt. Annyira elhanyagoló környezetben élt, hogy az édesanyja sok esetben nem figyelt rá, arra sem, kikkel tölti az idejét. Egyszer őt és féltestvérét egy egész napra bezárta a hálószobába (élelem nélkül, és a gyerekek a mosdóba sem tudtak kimenni). Az anya gyakran vitte őt és a féltestvérét a nagybácsihoz, hogy vigyázzon rá, amíg ő „dolgozik”. Az interjúalany elmondta, hogy az édesanyjának problémái voltak az alkoholfogyasztással akkoriban, és szeretett eljárni otthonról, a fiatalabb férfiak társaságát keresve. A nagybácsi szexuálisan abuzálta a testvéreket, melyről soha nem beszéltek az édesanyjuknak, és az eltelt 20 évben erről senki másnak sem beszéltek, csak ebben az adott interjúhelyzetben (az interjút követően egy segítő beszélgetés formájában szakemberek segítségének igénybe vételét ajánlottam az interjúalany számára).

Az interjúk kapcsán elmondható, hogy szinte mindegyik erős érzelmi színezettel tarkított, hiszen azok az élethelyzetek, amelyekről beszélnek, általában valami konfliktushoz, problémához, váláshoz, vagy akár bántalmazáshoz kapcsolódtak, melyek mélyen megérintették az interjúalanyokat. Legfőképpen azoknál az interjúknál látható ez a fajta érzelmi többlet, akik gyermekként éltek mozaikcsaládban, és felnőttként, már szülőként tekintenek vissza gyermekkorukra.

Gyermekek helyzete a családban

A tanulmányomban a családi szerepek és a gyermekek helyzetének alakulását helyezem a fókuszba. A gyerekek alkalmazkodása az új családhoz mint rendszerhez sokféle mintát mutat.

A következőkben azokat az interjú-részleteket mutatom be, amelyek arról szólnak, hogy a gyermekek hogyan élték meg a változásokat a családon belül (főként a család újraszerveződése kapcsán), és emellett azt is vizsgálom, hogy a szülő házastárs/élettársa miként gondolkozik a gyermek családon belül elfoglalt pozíciójáról, részt vesz-e a gyermek nevelésében, vállal-e feladatokat, milyen szerepe van/lehet a gyermekek életében. Ebben az esetben azokat az interjúkat elemeztem, ahol az interjúalanyak van gyermeke a válást/élettársi kapcsolatot felbontását megelőző kapcsolatból, és saját vér szerinti gyermekeit vitte a mozaikcsaládba.

A szülők a gyermekek családban történő helyzetükkel kapcsolatosan az alábbiak szerint fogalmaztak: (3. tábla)

A válaszokból kitűnik, hogy a gyermekek helyzete az újraszerveződött családokban többnyire nehézségekkel teli. Két irányból érik hatások a gyermekeket, hiszen egyik felől a vér szerinti szülőtől való különköltözés, a válásból adódó lelki terhek (főként, ha a válást konfliktusok övezik, a szülők nem jutnak közös nevezőre a gyermekeket érintő fontos kérdésekben; vagy éppen a külön élő szülővel való kapcsolattartás problémás), negatívan hatnak a gyermekekre, ugyanakkor az újonnan szerveződő család struktúrájában is nehezen találják meg a helyüket. Gyakran az időbeli eltérés is igen szűk, a gyermekeknek nincs túl sok idejük arra, hogy a két helyzet közötti átmenetet feldolgozzák.

A válaszokból következtetni lehet arra, hogy az új családstruktúra kialakulásával kapcsolatos helyzeteket inkább nehezebben élik meg, bizalmatlanok. Ha az újonnan szerveződött családba egy közös

Hogyan fogadták a gyermekek a család újjászerveződését?	Milyen az élettárs/házastárs szerepe a nem vér szerinti gyermek életében?
„az elején biztos volt bennük egy kicsit, tehát olyan bizalmatlanság”	„amikor ilyen problémás dolog van akkor, maximum nekem mondja, hogy mit kell, mint kívülről, nem avatkozik bele, mert úgy látja jobbnak.”
„mikor a volt férjem elment, elköltözött, akkor mondta a fiamnak, a 6 éves gyerekeknek, hogy jól van kisfiam, most már te vagy a férfi a háznál.”	„Megkérdezem a véleményét, hogy mit szól hozzá, de nem szól bele.”
„a gyerekeim már tudták, hogy mi az, amikor bejön egy férfi az életünkbe, viszont együtt élni ők még nem éltek együtt férfival, úgy, mint, hogy férfi is legyen a családban és nem is emlékeznek.”	„a páromnak nagyon furcsa volt, ő igazából nagyon idegenként vette az én 2 gyerekeimet... Az volt, hogy a fiam, ahogy nőtt, eltelt végül is 2 év, egyre jobban hasonlított az apukájára és emiatt őt nem tudta úgy elfogadni.
„van egy 9 éves kislányom, akinek az édesapja meghalt, amikor a lányom két éves volt... nagyon várta, hogy odaköltözzön a párom”	„most jutottunk el odáig, hogy befogadta, hogy teljesen elfogadta, mint apa, mint férfi része a családnak.”
„a fiamnak elég nehéz volt”	„Én úgy látom a jelenlegi férjemen ezt a dolgot, hogy ő is féltékeny volt az elején. Szerette volna kicsit a sajátjának tudni a fiamat. Neki az rossz volt, mikor probléma volt és bevonódott az apa.”
„a gyerekeim teljesen zökkenőmentesen éltek meg”	„Tehát minden szempontból úgy gondolom, hogy megtalálta a közös hangot. És úgy erőteljesen a nevelésükben is részt vesz.”
„nehéz volt. Tehát a költözködés, a válás. Őt azért eléggé megviselte. Tehát ő neki az, hogy elköltöztünk az nehéz volt... nehezen élte meg, meg nyilván azt is, hogy így szétszakadt a család.”	„az, hogy nekem már volt egy férjem, meg van egy gyerekeim, azt egy kicsit nehéz volt így elfogadni a mostani férjemnek.”
„Hát, féltünk nagyon, hogy mennyire fog ez működni... de nehéz, tehát nehezen.”	„annyira másképpen nevelték azokat a fiúkat, mint mondjuk, én nevelek... nagyon sokszor nekem indulatos a kommunikáció”
„A kislányom, az nagyon tragikusan. Ez elég borzasztó volt, úgyhogy... hát, ott apa ivott is, meg voltak egyéb dolgok is, és, hát, volt egy pár stresszes pillanat. Úgyhogy kellemetlen volt.”	„Apa az erősebb amúgy, ő már a végső esetben jön, de ott már mindenki összevág.”
„Már most nem éli meg könnyen. Ennyi év elteltével, mert kamasz. És most már nem olyan könnyű így, hogy nevelőapa van.”	„nagyon gyerek-centrikus, nagyon szereti a gyerekeket, tud is velük bánni, de szigorú.”
„szerintem ezért fogadták, vagy ezért is fogadták el úgy könnyebben, meg hamarabb. Meg főleg úgy, hogy ők ismerték.”	„néha ő úgy szigorúbban vagy hangosabban rájuk szól, hogy ne nőiesedjen el az a fiú... ilyen kis tutymuty lesz, buzi-típus... Ne bőgjél már annyit!”
„ő nehezen szokta meg az új szobát... már túl nagy lett a korkülönbség kettejük között... lelki volt nagyon, meg féltékeny volt eléggé nagyon, meg be is pisilt, szóval én ezért vittem el pszichológushoz, de hál istennek kihevertük.”	„Szigorú vele, nem bántja, sosem emelt rá kezét, de ő meg is mondta neki, hogy bármilyen rosszat csinál, sose fogja elverni, mert nem ő az apja.”
„Nagyon bírják őt, mert ő nagyon nyugodt, az én ellentétem.”	„elég későn lépett be az életükbe ahhoz, hogy ők apaként tekintsenek rá vagy nevelőapaként. Azért nyilván 13-17 éves lányok már nem fognak átállni, hogy apa... olyan jó bizalmi, olyan jó barát, akire bármikor számíthatnak.”

3. tábla

gyermek születik, még inkább nehezíti a gyermekek helyzetét a mozaikcsaládban, hiszen féltékenyek, az egyik interjúban az egyik gyermek meg is fogalmazza az édesanya számára, aki bejelenti, hogy kistestvére fog születni, hogy „minek?”

Azonosítottam olyan családokat is, ahol a beilleszkedés és az új családszerkezet felállása zökkenőmentes folyamatként írható le. Ezeknél a válaszoknál látható, hogy ahol a gyermekek számára kevésbé volt megterhelő a változás, az egyfajta szeretetteljesebb, nyitottabb nevelőszülői attitűddel párosult.

Kétféle módon lehetne szemléltetni azt, ahogyan a gyermekek fogadták azt az új helyzetet, amit az új család megalakulása eredményezett. Egyrésztől azonosítható egy *pozitív és nyitott* szemlélettel történő odafordulás a gyermekek részéről, másrésztől többnyire *negatív és zárt* attitűddel rendelkező viselkedésforma. De lehetne ezeket a viszonyulásokat az *elfogadó vagy az elutasító viselkedés* fogalmi kategóriái alapján is vizsgálni. Úgy vélem, hogy az utóbbi viszonyulást az is befolyásolhatja, hogy a vér szerinti család felbomlása milyen nehézségekkel járt, és milyen mély konfliktusok húzódnak a szülők között, és ezek a helyzetek milyen módon határozták meg a gyermekek helyzetét az eredeti, majd a későbbi mozaikcsaládban. Azt gondolom, hogy a gyermekek mozaikcsaládban történő beilleszkedését befolyásolja és meghatározza az a közeg, ahonnan érkezett az újonnan szerveződő családba. Emellett azt is meghatározónak gondolom, hogy a gyermek bizonytalansággal kapcsolatos érzései, féltelmei milyen befogadó vagy tartózkodó nevelőszülői attitűddel találkoztak. Ha a gyermek az átélt traumák ellenére azt érzi, hogy a nevelőszülő elfogadja őt, és nyitott felé, pozitív irányban befolyásolhatja a gyermek érzéseit, amelyeket egy újraszerveződött családi struktúrában megél. Ennek a folyamatnak az ellenkezője is igaz, ha a gyermek az új közegben elutasítást, féltékenységet, ellenérzéseket tapasztal, könnyen köti azt össze azokkal az érzésekkel, amelyek azt vetítik elő, hogy nem érzi jól magát az újraszerveződött családban, nehezen illeszkedik az új családi rendszerhez.

A házastársak/élettársak szerepe is egyedi mintázatokat mutat a mozaikcsaládokban. A válaszokból az látható, hogy többféle módon közelíthetnek a nem vér szerinti szülők a társaik gyermekéhez. Azonosítható egy olyan kategória, amit *kívül helyezkedő típusnak* neveztem el. Ezek azok a „pót” apák/anyák, akik nem szólnak bele a gyermekneveléssel kapcsolatos szülői döntésekbe, többnyire a válaszadók azt

mondták róluk, hogy „nem avatkozik bele, nem szól bele, nem vesz róluk tudomást”. *Elfogadó* típusba azokat soroltam, akik nyitottak a gyermekek felé, még ha vélhető is konfliktus a gyermekek és közöttük, de nyitottan fordulnak a gyermekek felé, és megpróbálnak a gyermekek életének részesévé válni. *Elszánt* típusúnak neveztem el azt a szülőt, aki a szigor és a határozott fellépés mentén képzeletben el a szerepét a nem vér szerinti gyermekek életében. Ebben az esetben, a szülő-gyermek közötti hierarchikus viszonyok előtérbe helyezését látom markánsan megjelenő szülői attitűdként. A válaszadók között többen ezt azzal azonosították, hogy „amikor megjelenik, mindenki összerezzen, nem veri meg a gyereket, mert nem ő az apja, hangosabban szól, ingerült, indulatos, féltékeny, nem elfogadó”.

A mozaikcsaládban felnövő gyermekek helyzete – felnőt szemmel

A 33 vizsgált interjúból négy készült olyan interjúalannyal, akik gyermekként éltek mozaikcsaládban. Esetükben azt szerettük volna tudni a kutatás során, hogy miként látják felnőttként azt, ahogyan felnőttek egy mozaikcsaládban. Miként gondolnak a gyerekkorukra, milyen pozitív és negatív élményeket társítanak hozzá. Valamint az interjúban azt is megkérdeztük, hogy felnőttként mit gondolnak arról, hogy jelenlegi életükre kihatással volt-e az a tény, hogy nem hagyományos családtípusban nőttek fel. A négy interjúalany átlagéletkora 38 év, közülük háromnak már saját gyermeke született. Iskolai végzettségüket tekintve ketten felsőfokú végzettséggel, ketten pedig középfokú végzettséggel rendelkeznek.

Interjúikat olyan módon vizsgáltam, hogy milyen szerepük volt abban a mozaikcsaládban, ahol felnőttek, és milyen viszonyuk volt azokhoz a családtagokhoz (nevelőszülők, féltestvérek), akikkel az új család szerveződése után együtt éltek. (4. tábla)

A válaszokból látható, hogy a megkérdezettek főként a nehézségek oldaláról közelítették meg a mozaikcsaládban történő nevelkedés témáját. A gyermekkorukra visszaemlékezés gyakran nem nélkülözte az elérékenyülést sem, igen széles skálán mozogtak azok az érzelmek, amelyek megjelentek az interjúhelyzetben. A szomorúság, az elkeseredés, a harag, a düh érezhető volt az interjúalanyokon, és ez az érzelmek kinyilatkoztatása még inkább erősítette azt a biztonságos és nyugodt légkört, amely jellemezte az interjúhelyzetet.

Családszerkezet	Családi kapcsolatok, kötődések	A vér szerinti szülő helyzete a családban	Hogyan írja le a mozaikcsaládokat	Milyen hatással van a jelenlegi életére az, hogy mozaikcsaládban nőtt fel
„Az édesanyám újraraházasodott, vitt egy gyermeket a házasságba, apukámnak volt két gyermeke, és én vagyok a közös gyerek.”	„A féltestvérek idősebbek voltak a mikor odaköltöztünk, azzal a testvéremmel vagyok szoros kapcsolatban, akivel együtt nőttem fel. Tehát, voltak ilyenek, mert nem az én gyereke. Beszólások, úgymond. Volt többször emlegetve, hogy az én gyereke ilyen, a te gyereke meg olyan.”	„Hát szerintem ő a két tűz között állt ezzel a helyzettel kapcsolatban. Mert a gyermekét is védi úgymond, meg rosszban sem akart lenni a férjével.”	„Hát, nem gondolok vissza olyan boldogan a gyerekkoromra. És, hát hogyan is fogalmazzak. Nem kaptam elég támogatást, mint úgy az élet elindulásában sem, de akitől kaptam támogatást, a támogatást úgy értem, hogy szüleimtől. Attól a testvéremtől kaptam nagyobb támogatást, aki velem élt ugye, akit édesanyám hozott magával.”	„nagyon kevés közös program volt, hogy elmentünk volna bárhová is. Ritkán a fürdőbe, de egyszer-kétszer mentünk a családommal ugye kiskoromban. Én most ezt mind pótolom, vagy próbálok megadni a gyermekemnek, hogy kirándulunk, vagy minden percet vele töltünk a férjemmel, hogy ne nőjön fel úgy, ahogyan nekem kellett.”
„Gyerekként hét évesen kerültem mozaikcsaládba. Szüleim elváltak két éves koromban. Nevelőapámnak volt két gyereke, a felesége meghalt. Én és édesanyám odaköltöztünk a nevelőapám házába plusz a két gyerekhez. Így lettünk mozaikcsalád. Későbbiekben született egy közös gyermek.”	„Ott sokan voltunk, túl sokan, állandó problémákkal. Nevelőapám szeretett italozni, néha veszekedésekkel, konfliktusokkal, pl. „én gyereke, te gyereke”, majd aztán később a „mi gyerekeink”. Nevelőapámnak párszor azért elhangzottak olyanok a szájából, ami nem tetszett, meg örökre nyomott hagyt bennem.”	„Hát igazából édesanyám soha sem tudta összetartani ezt a családot. A nevelőapámmal sem volt olyan szoros a kapcsolat, bár igazából vitt magával dolgozni, de mégiscsak egy idegen gyerek voltam a számára.”	„Ez a mozaikcsalád ez számomra egy kényszercsalád. Ezt úgy látom, igazából egy kényszercsapda. Csapdának nevezem. Valahogy felnevelni a gyerekeket, ha már létrehoztuk. Aztán ez így sikerült, hogy lett szerintem egy jó pár mentálisan sérült gyerek ebből. Javarészt az elhanyagolásból az érzelmi, nem is inkább anyagi, hanem inkább érzelmileg. Nem funkcionáltak úgy, funkcionáltak úgy, mint egy normális család.”	„megtanultam, hogy hogyan ne vezessünk családot, hogy ne neveljünk gyereket, hogy ne szórjuk el a pénzt. Azokat, amiket láttam, azok inkább intó vagy elrettentő példák, mint hasznos tanácsok. Már akkor is láttam, tizenéves koromban, hogy ez nem jó. Én ezt megtanultam, hogy nem úgy kell, és nem úgy akarom csinálni, ahogy ők csinálták. Ne kelljen menni se a nagyszülőkhöz, se a szomszédokba, hanem megpróbálok azt beosztani, ami van. Meg a gyermeknek mindent megadni, mint szeretetben, mint anyagiakban.”

4/1. tábla

<p>„zűrös gyerekkorom volt. Azt tudom, hogy két éves voltam, amikor az én szüleim elváltak. Anyu együtt élt apuval, mert még nem költözött el, meg az új párjával és a féltestvéremmel.”</p>	<p>„itt mindnapos volt minden. Tehát veszekedés, verekedés, minden. Tehát igazából ment itt a harc azon, hogy költözzön el, ki mit visz, kinek mije van benne, tehát ez a tipikus, mikor válnak a szülők.”</p>	<p>„anyámnak voltak alkohol-problémái, úgyhogy nekem nagyon sok, nagyon sok apukám volt, még aki úgy ott lakott velünk. De, hát ott minden volt. Volt, hogy fegyvert kerestek nálunk a rendőrök; volt, hogy elvitték, aki éppen ott lakott nálunk, mert csinált valamit.”</p>	<p>„már a húgom megszületett, mikor apám elköltözött, tehát onnantól kezdve kijárt a rendőrség, volt nálunk kint elég sokszor, volt nálunk ajtócsapkodástól kezdve elég sok minden. És egyébként nekem a mozaikcsaládnak az a részük jó volt, mert a tesómnak az apukája végtelenül szeretett engem.”</p>	<p>„én azt gondolom, hogy a gyermekem egy teljesen más közegben él, meg más közegben nőtt fel.”</p>
<p>„én vagyok a családban a hetedik gyermek, ha az egész családot nézzük. Nekem az apukámnak volt az előző házasságából egy fia és egy lánya. Az anyukámnak pedig két fia. Mikor ők összeházasodtak, akkor utána még született négy közös gyermek, három lány és egy fiú is. Mi így összesen nyolcan vagyunk, és ebből én vagyok a hetedik.”</p>	<p>„érzésben nem teszek különbséget közte, hogy az egyik a féltestvérem, másik az édestestvérem, együtt nevelkedtünk. Viszont azt érzem, hogy ők viszont érzik ezt, hogy én a féltestvéreim vagyok. Tehát ők az édestesóikkal jóban vannak, illetve akik mostoha testvérek, ugye a két ágról, ők köztük azért nincs olyan szoros kapcsolat, mint mondjuk akár nekem velük, bármelyikükkel.”</p>	<p>„apukám sok mindent elrontott egyébként, már most ezt felnőtt fejjel is mondom, mert apa különbséget tett a saját gyerekei és a nevelt gyerekei között..., ugyanakkor anyu is ugyanezt csinálja, csak apának a gyerekei ők nem itt laknak, de azért ő is inkább, ha rólu van szó, gyakran a negatívumot emeli ki.”</p>	<p>”úgyhogy mikor mondják, hogy szép a nagycsalád, meg ilyenek, fenntartással kezelem. Bár azt mondom, hogy emberfüggő is. Nálunk ez messziről szép, azért közelről vannak... azért vannak ott elvarratlan szálak, ilyen nagyon mély tüskék”</p>	<p>„szerintem az, hogy egy ilyen család hogy működik, az abszolút leginkább a szülőkön múlik. És én nem akarom őket bántani, de azt gondolom, hogy lehetett... vagy hát igen sok mindent máshogy kellett volna csinálni, mert azért itt nagyon... De persze közben megértem, hogy borzasztó sok nehézségük volt, ami miatt ez így alakult.”</p>

4/2. tábla

A mozaikcsaládok leírása kapcsán főként egy boldogtalan, nehézségekkel teli gyermekkor képe rajzolódik ki, és ezek a hatások érezhetőek a felnőtt kori életükben is. A válaszadók többségében azt mondták, hogy a gyerekkorban tapasztaltaktól eltérő módon alakítják a saját életüket, és alkalmaznak egészen más nevelési stílusokat és szerepeket, mint amelyben gyermekként részük volt. Ezeket az irányvonalakat meghatározónak gondolom azon szülők esetében, akik mozaikcsaládokban nőttek fel, és a tapasztalataik alapján alakítják ki a saját szülői viszonyulásokat a gyermekek felé.

A testvérkapcsolatok vizsgálata, a féltestvérek és nem vér szerinti szülők kapcsolathálózata érdekes kapcsolati térképet rajzolhat ki ezekben a mozaikcsaládokban. A gyermekek oldaláról történő megközelítés érdekes és vizsgálendő aspektusa lehet a mozaikcsaládok kutatásának, amelyhez a mintavétel kiterjesztése szükséges, valamint hosszú távú vizsgálatok. Azon szülők gyermekneveléssel kapcsolatos attitűdjeinek vizsgálata, akik mozaikcsaládokban nőttek fel, érdekes színezetet adhat a mozaikcsaládokról szóló kutatásoknak.

Összegzés

A mozaikcsaládok kutatása egyre inkább előtérbe helyeződő vizsgálati terület a családszociológia számára. Azt gondolom, hogy az ilyen szerkezetű családok újrászerveződési struktúráinak feltárása megvilágíthatja azt a dinamikát, amely mentén ezek a családok szerveződnek.

Fontosnak tartom vizsgálni a gyermekek helyzetét és szerepét ezekben a családokban, hiszen ahogy az interjúkból is kirajzolódott, számos konfliktussal és nehéz helyzettel kell megküzdeniük a gyermekeknek akkor, amikor kikerülnek a vér szerinti családjukból. Kétirányú folyamatként jellemeztem, hiszen egyik oldalról a vér szerinti család felbomlásával, másik oldalról pedig az újrászerveződött család eltérő struktúráival kell szembenéznük. A mozaikcsaládokban élő gyermekek helyzetét abból az aspektusból közelítettem meg, hogyan fogadták a gyermekek a család újrászerveződését, illetve milyen szerepet tölt be a vér szerinti szülő új élettársa/házastársa a gyermek életében. Mivel a mozaikcsaládokra alkalmazható fogalmak és definíciók szűkösek, ezért főként a helyzetek körülírásával szemléltettem az adott jelenséget.

Kétféle típust különítettem el aszerint, hogy a gyermekek hogyan fogadták a család újrászerveződését, ez alapján *pozitív és nyitott* szemlélettel történő odafordulásnak, valamint többnyire *negatív és zárt* attitűddel rendelkező viselkedésformának címkéztem.

A tanulmány másik részében azokat az interjúkat elemeztem, ahol az interjúalanyok gyermekként éltek mozaikcsaládokban. A tanulmányban megjelöltem azokat az interjúrészleteket is, amelyek a legszembetűnőbb módon fejezik ki az interjúalanyok viszonyulását a nekik feltett kérdésekre.

Az interjúkból megállapítható volt, hogy többnyire negatív módon címkézték a mozaikcsaládban élés során szerzett tapasztalataikat, mely tapasztalatok hosszú távon alakították a saját szülői attitűdjükön is.

Felhasznált irodalom

- Andorka R. 2003 *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
Cseh-Szombathy L. 1979, 1988 *Családszociológiai problémák és módszerek*. Gondolat Kiadó, Budapest, 20-21., 51.

- Cseh-Szombathy L. 1983 *A mai magyar család*. Magyar Nők Országos Tanácsa, Művelődési Minisztérium, Budapest.
Cseh-Szombathy L. 1997 *Szerelmem, párkapcsolat, család, gyerek*. Budapest.
Coleman, M. – Ganong, L. 1997 Stepfamilies from the stepfamily perspective. *Marriage & Family Review*, 26 (1–2):107-121.
Eisingerné Balassa Boglárka 2012 *Édesem vagy mostohák? Döntések a mozaikcsaládokban*. Phd-értekezés, Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr.
Fischer Eszter 2005 *Modern mostohák*. Saxum, Budapest.
Harcza, I. – Monostori, J. 2012 Családi struktúrák az életciklusban. In *Társadalmi Riport 2012*. Szerk. Kolosi T. – Tóth I. Gy. TÁRKI. Budapest, 85., 87.
Harcza, I. 2014 A családi kohézió trendjei a gyermekes családokban. *Szociológiai Szemle*, 1:39-65.
Harcza, I. 2012 Helyzetkép a társadalmi fenntarthatóságról az értékrendszerek és a jelzőszámok tükrében. *Statistikai Szemle*, október, 905-924.
Sager, C. J. – Brown, H. S. et al 1983 *Treating the Remarried Family*. Routledge, New York.
Satir, Virginia 1999 *A család együttélésének művészete. Új családműhely*. Coincendencia Kft, Budapest.
Somlai P. 2002 *Húsz év – Családi kapcsolatok változásai a 20. század végi Magyarországon*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 9-34, 81-90, 160.
Spéder Zs. 2006 Párkapcsolatok és gyermeksorsok. *Korfa*, 2:1-2.
Spéder Zs. szerk. 2003 *Család és népesség – itthon és Európában*. KSH, Budapest.
Spéder Zs. 2003 *Az európai családformák változatossága – Párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón*. KSH, Budapest.
Tóth Olga 2017 A nukleáris családok összetételének változatossága a 20. század első harmadában. Esettanulmány egy demográfiai zárványról. *Szociológiai Szemle*, 27/3.
Vörös Csabáné – Kovács Marcell 2013 A változó család a népszámlálási adatok tükrében. *Statistikai Szemle*, 91. évfolyam, 12:1214-1227.